

ŻYDZI W MIASTACH ZIEMI SANOCKIEJ POD KONIEC XVIII WIEKU – LICZEBNOŚĆ, ROZMIESZCZENIE, POZYCJA SPOŁECZNO-PRAWNA*

Krzysztof Ślusarek

 <https://orcid.org/0000-0002-2387-649X>

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

ABSTRACT

JEWS IN THE CITIES OF THE SANOK REGION AT THE END OF THE 18TH CENTURY – NUMBER, DISTRIBUTION, SOCIAL AND LEGAL STATUS

The article discusses the number, distribution, social status and legal position of the Jewish population living in the towns of Sanok region at the end of the 18th century. The basis of considerations were military censuses from 1772–1799 and descriptions of cities from 1789. Most Jews were in Lesko, Dobromil, Dynów, Rymanów, Baligród and Ustrzyki. Almost 3/4 of the total number of Jews living in all the cities of the Sanok region were concentrated in these cities. There was also a very high percentage of Jews in relation to the population of these cities, ranging from 30 to 50%. The social and legal status of Jews from the cities of Sanok region was the same as in the whole of Galicia. They had personal freedom, but were subject to numerous restrictions, including not being allowed to hold municipal offices. With a few exceptions, they were required to pay rent on their homes.

Keywords: Sanok region, Jews, social structure.

Słowa kluczowe: ziemia sanocka, Żydzi, struktura społeczna.

Równo 30 lat temu Jerzy Motylewicz opublikował artykuł poświęcony ludności żydowskiej w miastach ziemi przemyskiej i sanockiej w drugiej połowie XVII i w XVIII

* Niniejszy artykuł jest rezultatem badań wykonanych przy wsparciu finansowym Priorytetowego Obszaru Badawczego Heritage w ramach Programu Strategicznego Inicjatywa Doskonałości w Uniwersytecie Jagiellońskim.

wieku¹. Chronologicznie opracowanie to obejmuje okres ponadstuletni – od połowy XVII wieku do pierwszego rozbioru Polski². Poza obszarem zainteresowań autora znalazła się zatem ostatnia ćwierć XVIII stulecia, czyli czasy, kiedy Ziemia Sanocka przeszła pod panowanie austriackie. Tymczasem po zajęciu południowo-wschodnich rubieży I Rzeczypospolitej nowa władza wdrożyła na tym terenie szeroki program reform, obejmujących wiele dziedzin życia, między innymi strukturę administracji publicznej, ustrój agrarny, system podatkowy czy organizację miast. W toku realizacji tych reform powstała bardzo bogata dokumentacja źródłowa, pozwalająca na zbadanie społeczno-prawnego położenia różnych grup, w tym także ludności żydowskiej.

Celem niniejszego artykułu jest uzyskanie odpowiedzi na pytanie, jakie były liczebność, rozmieszczenie i pozycja społeczno-prawna ludności żydowskiej zamieszkującej miasta ziemi sanockiej w ostatniej ćwierci XVIII stulecia. Podstawę źródłową tak zakrojonych badań stanowią przede wszystkim konskrypcyjne spisy ludności z lat 1773, 1782 i 1799, pozwalające ustalić liczbę i rozmieszczenie Żydów³, a także opisanie urbarialne z 1789 roku, mające istotne znaczenie dla określenia położenia prawnego tej grupy wyznaniowej⁴.

¹ J. Motylewicz, *Żydzi w miastach ziemi przemyskiej i sanockiej w drugiej połowie XVII i w XVIII wieku* [w:] *Żydzi w Małopolsce*, red. F. Kiryk, Przemysł 1991. Tezy zawarte w tym artykule zostały później wykorzystane w monografii: idem, *Miasta ziemi przemyskiej i sanockiej w drugiej połowie XVII i XVIII wieku*, Przemysł–Rzeszów 1993.

² Więcej informacji na temat obecności Żydów w miastach (zwłaszcza prywatnych) w epoce staropolskiej czytelnik znajdzie m.in. w pracach: Jakuba Goldberga (*Spoleczność żydowska w szlacheckim miasteczku*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” 1966, nr 59, s. 3–28; *Żydzi w społeczeństwie, gospodarce i kulturze Rzeczypospolitej szlacheckiej*, Kraków 2012), Adama Kaźmierczyka (*Żydzi w dobrach prywatnych w świetle sądowniczej i administracyjnej praktyki dóbr magnackich w wiekach XVI–XVIII*, Kraków 2002; *Żydzi w miastach prywatnych. Wybrane aspekty*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 2016, t. XXVII (specjalny), s. 357–378) oraz Moshe Rosmana (*Żydzi pańscy. Stosunki magnacko-żydowskie w Rzeczypospolitej XVIII wieku*, Warszawa 2005).

³ Archiwum Narodowe w Krakowie [dalej: ANK], Teki Antoniego Schneidra [dalej: TS], sygn. 1839, nlb; Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника (Lwowska Naukowa Narodowa Biblioteka im. W. Stefanyka) [dalej: LNNB], fond 59, Teki Kozłowskiego [dalej: f. 59], 233/67, k. 1–14; LNNB, fond 141, Rękopisy Aleksandra Czołowskiego [dalej: f. 141], op. 1, spr. 2351, k. 23–25v; *Konskrypcyjny spis ludności Galicji z 1773 roku*, wyd. i wstęp K. Ślusarek, „Studia Historyczne”, R. XLVII, 2004, z. 3–4 (187–188), s. 385–388. Szczegółowa charakterystyka konskrypcyjnych spisów ludności zob. K. Ślusarek, *Drobna szlachta w Galicji 1772–1848*, wyd. 2 (zmienione), Jędrzejów–Kraków 2011, s. 11–18.

⁴ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie) [dalej: CPAHUL], fond 146, Namiestnictwo Galicyjskie [dalej: f. 146], op. 18, spr. 3083, 3097, 3101, 3170, 3171, 3183, 3190, 3222, 3291, 3298, 3338, 3369, 3430, 3441, 3470. Nie zachowały się opisanie urbarialne dla następujących miast: Baligród, Dubiecko, Jaćmierz, Mrzygłód, Rybotycze i Sanok. Dokumentacja dla dwóch ośrodków, tj. Brzozowa i Dobromiła, jest niekompletna, co uniemożliwia ustalenie pełnej liczby posiadaczy nieruchomości. Szczegółowa charakterystyka opisań urbarialnych zob. K. Ślusarek, *Materiały podatkowe jako źródło do dziejów miast galicyjskich w czasach józefińskich* [w:] *Galicyjskie miasta i miasteczka w epoce zmian społeczno-politycznych w Europie Środkowo-Wschodniej w XVIII–XIX wieku*, red. T. Kargol, B. Petryszak, K. Ślusarek, Kraków–Lwów 2018, s. 269–287.

OBSZAR BADAŃ

Zanim przejdziemy do analizy liczebności i rozmieszczenia ludności żydowskiej, należy wyjaśnić, jaki obszar został objęty badaniami. W odniesieniu do okresu przedrozbiorowego sprawa jest jasna: Ziemia Sanocka (pisana dużymi literami) była wyodrębnioną częścią województwa ruskiego. Według ustaleń J. Motylewicza przed I rozbiorem Polski w Ziemi Sanockiej znajdowało się 398 wsi i 19 miast. Ośrodki miejskie to: Babice, Baligród, Błażowa, Brzozów, Bukowsko, Dubiecko, Dynów, Jaćmierz, Jawornik, Krosno, Lesko, Lutowiska, Michowa Wola, Nowotaniec, Rymanów, Sanok, Mrzygłód, Tyrawa Wołoska i Zarszyn⁵.

Sprawa nieco komplikuje się po 1772 roku, gdyż zaborcze władze austriackie tylko przez krótki czas utrzymały dotychczasową strukturę administracyjną, choć jeszcze w pierwszym konskrypcyjnym spisie ludności Galicji z 1773 roku posługiwano się polskim podziałem administracyjnym. Już w 1773 roku wprowadzono jednak nową organizację zaboru austriackiego, tworząc 6 dużych cyrkułów i 59 mniejszych okręgów (zwanymi także dystryktami). Dawna Ziemia Sanocka straciła wówczas status samodzielnej jednostki, chociaż w czterech miastach ulokowano stolice okręgów (dystryktów): w Krośnie (cyrkuł pilzneński) oraz Dubiecku, Sanoku i Lesku (cyrkuł samborski). W 1775 roku przeprowadzono korektę dopiero co ustalonego podziału administracyjnego, w następstwie której utrzymano 6 cyrkułów, ale liczbę okręgów zredukowano do 19. Owa zmiana miała ten skutek, że zlikwidowano okręgi (dystrykty) dubiecki i sanocki⁶.

W wyniku modyfikacji dokonanych w latach 1772–1775 przedrozbiorowa Ziemia Sanocka zniknęła więc z mapy Galicji: najbardziej na zachód wysunięta część, z miastami: Błażowa, Brzozów, Jaćmierz, Krosno, Rymanów i Zarszyn, znalazła się w granicach rozległego cyrkułu pilzneńskiego z siedzibą w Rzeszowie, a pozostała część w cyrkułe samborskim⁷.

W 1782 roku zlikwidowano dotychczasowy podział na 6 dużych cyrkułów i 19 okręgów (dystryktów), tworząc 18 mniejszych terytorialnie cyrkułów. Wówczas Lesko (nazywane wówczas Liskiem) awansowało do rangi stolicy cyrkułu, który miał jednak stosunkowo niewielką powierzchnię. W jego granicach – oprócz Leska – znalazły się jedynie następujące miasta: Baligród, Bukowsko, Jaśliska, Lutowiska, Michowa Wola⁸, Nowotaniec, Sanok, Tyrawa Wołoska i Ustrzyki. Pozostałe ośrodki miejskie leżące niegdyś w granicach Ziemi Sanockiej włączono do innych cyrkułów: Błażową, Brzozów, Jaćmierz, Krosno, Rymanów i Zarszyn – do cyrkułu dukielskiego; Babice, Dubiecko, Dynów, Jawornik i Mrzygłód – do cyrkułu przemyskiego⁹.

⁵ J. Motylewicz, *Miasta ziemi przemyskiej i sanockiej...*, s. 243 (tab. 8 i 9).

⁶ S. Grodziski, *Historia ustroju społeczno-politycznego Galicji 1772–1848*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1971, s. 162.

⁷ *Carte nouvelle des Royaumes dr Galizie et Lodomerie avec le district de Bukowine*, a Augsbourgesch Tobie Conrad Lotter [ok. 1780].

⁸ Według dokumentacji wytworzonej przez administrację austriacką Michowa Wola miała status wsi.

⁹ *Carte nouvelle des Royaumes dr Galizie et Lodomerie avec le district de Bukowine*, a Augsbourgesch Tobie Conrad Lotter [ok. 1782].

Wprowadzony w 1782 roku nowy podział administracyjny Galicji okazał się mało praktyczny, gdyż poszczególne cyrkuły znacznie różniły się od siebie powierzchnią i liczbą ludności. Aby zlikwidować te dysproporcje, w 1783 roku nakazano opracowanie nowego podziału terytorialnego, który miał wejść w życie od 1 lutego 1784 roku. W praktyce zmiana polegała na likwidacji kilku dotychczasowych i utworzeniu nowych cyrkułów oraz na ponownym wytyczeniu ich granic¹⁰. W następnych latach wprowadzono jeszcze drobne korekty, sprowadzające się zazwyczaj do przeniesienia siedzib cyrkułów. I tak w 1786 roku stolicę cyrkułu leskiego przeniesiono do Sanoka, co oznaczało automatyczną zmianę nazwy tej jednostki administracyjnej¹¹.

Nowe ukształtowanie granic cyrkułu sanockiego jest doskonale widoczne na mapie Josepha Liesganiga¹². Znalazły się tam następujące miasta i miasteczka: Baligród, Bircza, Brzozów, Bukowsko, Dobromil, Dubiecko, Dynów, Jaćmierz, Jaśliska, Lesko, Lutowiska, Mrzygłód, Nowe Miasto, Nowotaniec, Rybotycze, Rymanów, Sanok, Tyrawa Wołoska, Ustrzyki i Zarszyn (zob. mapa 1).

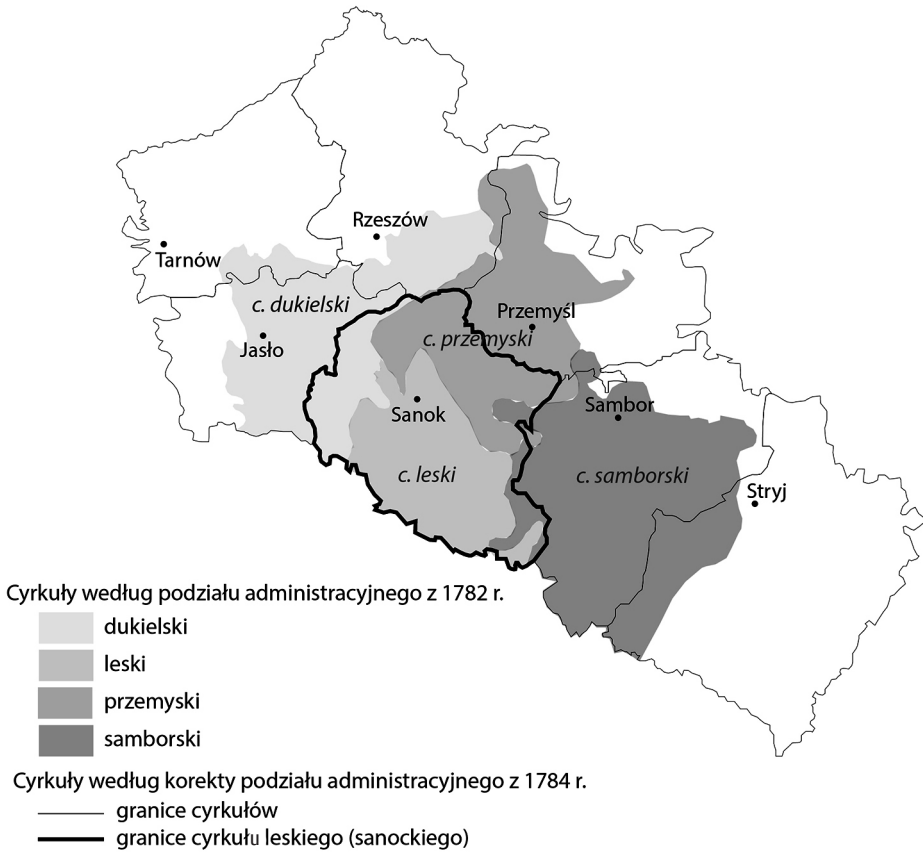
Zestawiając kształt terytorialny przedrozbiorowej Ziemi Sanockiej i porozbiorowego cyrkułu sanockiego, należy zwrócić uwagę na dość istotne zmiany granic. Po pierwsze, cztery ośrodki miejskie przeszły do nowych jednostek administracyjnych: Błazowa i Krosno – do cyrkułu dukielskiego (od 1791 roku – jasielskiego), Jawornik – do cyrkułu rzeszowskiego, Babice – do cyrkułu przemyskiego. Równocześnie do nowego cyrkułu sanockiego przyłączono sześć miast, które przed rozbiorem należały do innych jednostek administracyjnych: Birczę, Dobromil, Nowe Miasto, Rybotycze i Ustrzyki – do Ziemi Przemyskiej, a Jaśliska – do powiatu bieckiego województwa krakowskiego.

Wracając do głównego wątku, pragnę zaznaczyć, że użyty w tytule artykułu termin „ziemia sanocka” (pisany małymi literami) oznacza obszar cyrkułu sanockiego w granicach ukształtowanych w latach 80. XVIII wieku. Nie jest on zatem tożsamy z pojęciem „Ziemia Sanocka”, używanym na określenie części przedrozbiorowego województwa ruskiego. Ma to bardzo istotne znaczenie dla właściwej interpretacji danych statystycznych. Właściwie niemożliwe jest na przykład porównanie liczby miast czy liczby mieszkańców przedrozbiorowej Ziemi Sanockiej i późniejszego cyrkułu sanockiego. Mało tego, ze względu na częste zmiany granic jednostek administracyjnych nie da się też porównać danych z lat 1773–1782, pochodzących z wojskowych spisów ludności.

¹⁰ *Continuatio edictorum, mandatorum et universalium in regnis Galiciae et Lodomeriae a die 1 Januarii ad ultimum Decembris Anno 1783*, Leopoli [1873], s. 126.

¹¹ T. Opas, *Sanok w okresie przedautonomicznym* [w:] *Sanok. Dzieje miasta*, red. F. Kiryk, Kraków 1995, s. 287.

¹² *Koenigreich Galizien und Lodomerien hrsg. im Jahre 1790 von [Joseph] Liesganig. Nach den vorzüglichsten neuern Hülfquellen vermehrt und verbessert von dem k.k. oest. Generalquartiermeisterstabe im Jahre 1824.*

Mapa 1. Zmiany granic cyrkułu leskiego (sanockiego) w latach 1782–1784. Opracował Krzysztof Ślusarek

LICZEBNOŚĆ I ROZMIESZCZENIE LUDNOŚCI ŻYDOWSKIEJ

Według konskrypcyjnego spisu ludności Galicji z 1773 roku, przeprowadzonego jeszcze na podstawie przedrozbiorowego podziału administracyjnego, w Ziemi Sanockiej było 11 miast, 7 miasteczek i 403 wsi. Mieszkało w nich 151 831 osób, w tym 145 431 chrześcijan i 6400 Żydów. Odsetek ludności żydowskiej wynosił więc 4,22%¹³. Na podstawie danych prezentowanych w konskrypcji można pokusić się o analizę struktury tej grupy wyznaniowej pod względem płci i stanu cywilnego

¹³ *Konskrypcyjny spis...*, s. 385–388 (aneks).

(zob. tabela 1). Otóż na ogół ludności żydowskiej składało się 3362 mężczyzn i 3038 kobiet; przewaga mężczyzn była więc dość znaczna, a współczynnik maskulinizacji wynosił 111. Jeśli chodzi o stan cywilny, to w przypadku mężczyzn obserwujemy równowagę między żonatymi i wdowcami a kawalerami. U kobiet było nieco inaczej: mężatek i wdów było znacznie więcej niż panien.

Niestety, dane spisowe z 1773 roku nie pozwalają na ustalenie, ilu wyznawców judaizmu mieszkało w miastach. W konskrypcji podano jedynie liczbę synagog – 33. Można z tego wnosić, że w niektórych miastach mogło być po kilka domów modlitwy.

Tabela 1. Ludność żydowska w Ziemi Sanockiej w świetle konskrypcji z 1773 roku

Domy użytkowane przez Żydów	ogółem		723
	własne		297
	dzierzawione		426
Synagogi			33
Liczba ludności żydowskiej	ogółem		6400
	mężczyźni	ogółem	3362
		żonaci i wdowcy	1668
		kawalerowie	1694
	kobiety	ogółem	3038
		mężatki i wdowy	1709
panny		1329	
Liczba ludności chrześcijańskiej ogółem			145431

Źródło: *Konskrypcyjny spis...*, s. 385–388 (aneks).

Równie ogólne dane znajdują się w sumarycznym zestawieniu konskrypcji z 1782 roku. Według tego dokumentu w ówczesnym cyrkułe leskim, złożonym z 14 miast i miasteczek oraz 309 wsi¹⁴, mieszkało łącznie 96 335 osób, w tym 5818 Żydów (zob. tabela 2). Procentowy udział Żydów w ogólnej liczbie ludności wynosił zatem 6,04%.

W cyrkułe leskim żyły 1002 rodziny żydowskie. Proporcje między mężczyznami a kobietami rozkładały się mniej więcej po równo, mężczyzn było 2924, a kobiet 2894; wskaźnik maskulinizacji wynosił zatem 101.

¹⁴ LNNB, f. 141, op. 1, spr. 2351, k. 23–25v.

Tabela 2. Ludność żydowska w cyrkułe leskim w świetle konskrypcji z 1782 roku

Liczba rodzin	chrześcijańskich		17665
	żydowskich		1002
	ogółem		18667
Liczba ludności	chrześcijańskiej		90517
	żydowskiej	mężczyźni: żonaci	1336
		mężczyźni: kawalerowie i wdowcy	1588
		kobiety	2894
		ogółem	5818
ogółem		96335	

Źródło: LNNB, f. 141, op. 1, spr. 2351, k. 23–25v.

O wiele bardziej szczegółowe informacje o liczebności i rozmieszczeniu ludności żydowskiej w miastach cyrkułu sanockiego przynosi konskrypcja z 1799 roku. Z dokumentu tego wynika, że w 20 miastach i miasteczkach mieszkało łącznie 5215 Żydów, którzy stanowili 22,54% ogółu ludności miejskiej (zob. tabela 3).

Tabela 3. Ludność żydowska w miastach cyrkułu sanockiego w świetle konskrypcji z 1799 roku

Miasto	Liczba ludności	Żydzi	
		liczba	procent
Baligród	630	199	31,59
Bircza	975	174	17,85
Brzozów	2174	102	4,69
Bukowsko	1440	124	8,61
Dobromil	1856	946	50,97
Dubiecko	1245	227	18,23
Dynów	2229	685	30,73
Jaćmierz	589	22	3,74
Jaśliska	804	0	0,00
Lesko	2118	1084	51,18
Lutowiska	495	137	27,68
Mrzygłód	800	68	8,50
Nowe Miasto	698	130	18,62
Nowotaniec	477	67	14,05
Rybotycze	1140	206	18,07
Rymanów	1355	563	41,55
Sanok	1791	259	14,46

Tyrawa Wołoska	826	60	7,26
Ustrzyki	505	153	30,30
Zarszyn	992	9	0,91
Razem	23139	5215	22,54

Źródło: ANK, TS, sygn. 1839, k. 7–13v; Ł. Ję w u ła, *Galicyjskie miasta i miasteczka oraz ich mieszkańcy w latach 1772–1848*, Kraków 2013, s. 154, 175–245.

Ośrodkami o największym odsetku wyznawców judaizmu były Lesko i Dobromil. W Lesku żyło 1084 Żydów, którzy stanowili 51,18% ogółu mieszkańców; w Dobromilu proporcje wyglądały podobnie: na 1856 mieszkańców 946 to Żydzi. Wysoki odsetek ludności żydowskiej odnotowano także w Rymanowie (41,55%) oraz w czterech innych ośrodkach: Baligrodzie, Dynowie, Ustrzykach i Lutowiskach (odpowiednio: 31,59%, 30,73%, 30,30% i 27,68%). W 6 kolejnych miastach udział Żydów w ogólnej liczbie mieszkańców wahał się od 14% do niemal 19%. Były to: Bircza, Dubiecko, Nowe Miasto, Nowotaniec, Rybotycze i Sanok. Od 7% do 10% wyznawców religii mojżeszowej odnotowano w Bukowsku, Jasienicy, Mrzygłodzie i Tyrawie Wołoskiej. Niewielki procentowo udział Żydów stwierdzono w Brzozowie, Jaćmierzu i Zarszynie (odpowiednio: 4,69%, 3,74% i 0,91%); w Jaśliskach Żydów nie było w ogóle (zob. mapa 2).

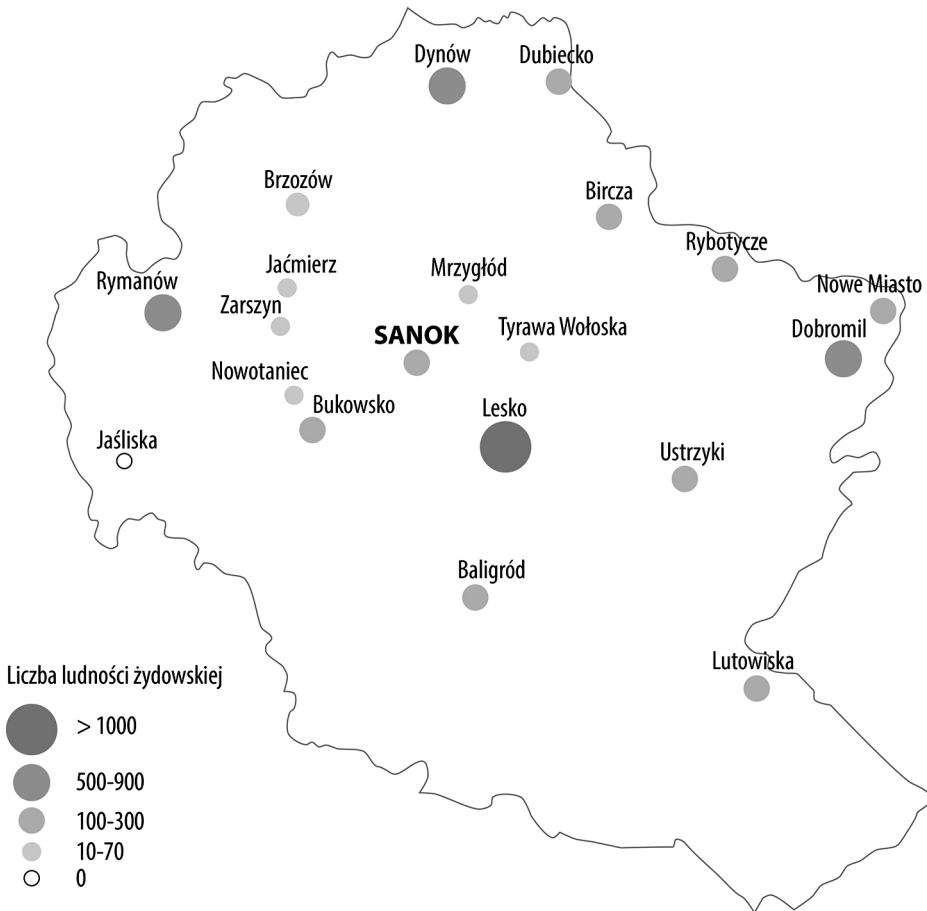
Jak się wydaje, rozmieszczenie ludności żydowskiej w poszczególnych miastach odzwierciedla stan sprzed I rozbioru Polski. Najwięcej Żydów mieszkało w miastach prywatnych i kameralnych, czyli w dawnych królewskich miastach, przyznawali Żydom prawo osiedlania się, widząc w tym szansę na rozwój gospodarczy¹⁵. W niektórych miastach już przed rozbiorami liczba wyznawców religii mojżeszowej była większa niż chrześcijan, na przykład w Dobromilu i Lesku¹⁶. Za to w ośrodkach miejskich należących do instytucji kościelnych Żydzi występowali rzadko lub w ogóle się tam nie pojawiali, co wynikało z wydawania przywilejów *de non tolerandis judaeis*. Taka sytuacja panowała w Brzozowie i Jaśliskach, stanowiących własność rzymskokatolickiego biskupstwa w Przemyślu. Warto jednak zauważyć, że o ile w Jaśliskach mieszkali sami chrześcijanie, o tyle w Brzozowie w konskrypcji z 1799 roku wykazano 102 Żydów. Świadczy to o stopniowym przełamywaniu barier dotyczących osiedlania się w miastach duchownych¹⁷. Wśród miast o bardzo niskim odsetku ludności żydowskiej znalazły się również Zarszyn i Jaćmierz. To pierwsze przed rozbiorami należało do jezuitów i zapewne posiadało przywilej *de non tolerandis judaeis*¹⁸. Niewykluczone, że podobnie było też w Jaćmierzu.

¹⁵ J. Motylewicz, *Miasta ziemi przemyskiej i sanockiej...*, s. 102.

¹⁶ Ibidem, s. 103.

¹⁷ Zdaniem J. Motylewicza w drugiej połowie XVII i w XVIII w. żadnemu Żydowi nie udało się zamieszkać w Brzozowie na stałe. Zob. J. Motylewicz, *Miasta ziemi przemyskiej i sanockiej...*, s. 102.

¹⁸ Ibidem, s. 102, 106.

Mapa 2. Liczebność i rozmieszczenie ludności żydowskiej w miastach cyrkułu sanockiego w 1799 roku. Opracował Krzysztof Ślusarek

Ustalenia na temat rozmieszczenia ludności żydowskiej potwierdzają także inne źródła. Na przykład sporządzone w 1789 roku opisy urbarialne pozwalają ustalić liczbę posiadaczy miejskich osiadłości, to jest nieruchomości złożonych z domów, przydomowych ogródków i często większych gospodarstw rolnych. Na tej podstawie można określić proporcje między stanem posiadania chrześcijan i Żydów. W świetle danych zawartych w tabeli 4 miastem o największym udziale Żydów wśród posiadaczy nieruchomości było Lesko, gdzie do starozakonnych należało 56,65% posesji. Nieco mniej żydowskich posesji znajdowało się w Rymanowie (32,37%) i Dobromilu (23,68%, choć dane są niepełne), a także w Lutowiskach (16,95%), Dynowie (15,17%) i Birczy (14,06%). Żydów w ogóle nie odnotowano w Jaślikach i Zarszynie.

Tabela 4. Liczba chrześcijan i Żydów, posiadaczy miejskich nieruchomości, w świetle opisań urbarialnych z 1789 roku

Miasto	Miejskie nieruchomości			
	w posiadaniu chrześcijan	w posiadaniu Żydów		Ogółem
		liczba	procent	
Baligród	bd	bd	bd	bd
Bircza	55	9	14,06	64
Brzozów*	98	1	1,01	99
Bukowsko	231	10	4,15	241
Dobromil*	145	45	23,68	190
Dubiecko	bd	bd	bd	bd
Dynów	274	49	15,17	323
Jaćmierz	bd	bd	bd	bd
Jaśliska	49	0	0,00	49
Lesko	176	230	56,65	406
Lutowiska	49	10	16,95	59
Mrzygłód	bd	bd	bd	bd
Nowe Miasto	113	7	5,83	120
Nowotaniec	65	6	8,45	71
Rybotycze	bd	bd	bd	bd
Rymanów	117	56	32,37	173
Sanok	bd	bd	bd	bd
Tyrawa Wołoska	106	12	10,17	118
Ustrzyki	64	8	11,11	72
Zarszyn	77	0	0,00	77

Źródło: CPAHUL, f. 146, op. 18, spr. 3083, 3097, 3103, 3170, 3183, 3190, 3222, 3291, 3298, 3338, 3369, 3430, 3441, 3470.

Uwagi: * – dane niepełne.

STATUS SPOŁECZNO-PRAWNY

W I Rzeczypospolitej Żydzi byli ludnością osobiście wolną, ale pozbawioną większości praw publicznych i obywatelskich. Taka sytuacja utrzymała się po I rozbiórce Polski, ale już w latach 70.–80. XVIII wieku władze austriackie nadały im niektóre prawa obywatelskie, między innymi prawo prowadzenia szkół i studiowania na uniwersytetach, oraz ustanowiły samorząd kahalny. Równocześnie na ludność

żydowską nałożono jednak nowe ograniczenia i obowiązki, chociażby konieczność przyjęcia stałych nazwisk i uzyskania zgody władz politycznych na zawarcie małżeństwa, a przede wszystkim obowiązek uiszczania podatków na rzecz państwa¹⁹.

Spółeczno-prawne położenie ludności żydowskiej w ziemi sanockiej, obok przepisów ogólnopaństwowych, określały także regulacje lokalne, stanowione przez właścicieli majątków, w których Żydzi się osiedlali. Ujmowano w nich takie kwestie, jak prawa do posiadanych nieruchomości oraz obowiązki wobec właściciela miasta czy różnych instytucji działających w danym ośrodku.

Z analizy opisań urbarialnych, które najpełniej charakteryzują pozycję społeczno-prawną Żydów, wynika, że położenie tej grupy wyznaniowej w poszczególnych miastach było dość mocno zróżnicowane. Ogół żydowskich posiadaczy nieruchomości (głowy rodzin) w miastach właściwie można podzielić na trzy grupy: właścicieli posesji, osoby posiadające prawo własności użytkowej oraz dzierżawców (wynajmujących nieruchomości).

Ludzie zaliczeni do grupy pierwszej dysponowali pełną własnością zarówno domów, jak i gruntów, na których postawiono budynki. Tego typu nieruchomości nie były obciążone żadnymi daninami na rzecz dziedzica miasta. W ziemi sanockiej taką sytuację odnotowano jedynie w Ustrzykach, gdzie osiem rodzin żydowskich posiadało własne domy z ogrodami²⁰. Nieco częściej Żydzi mieli obciążone czynszem domy i własne ogrody, z których dziedzicowi miasta nie składali żadnych danin. Były to tak zwane grunty wolne, spotykane w Bukowsku i Rymanowie. W Bukowsku po kawałku wolnych miejskich łąk mieli Gierszon Lithmann i Moško Lithmann²¹, zaś w Rymanowie wolne ogrody posiadali: nieznanzy z imienia Berkowicz, Chaim Obasiewicz, Lewko Cyrułik, Moszko Lejzerowicz, Szmul Herszkowicz, Zysman Lejbowicz, Lejb Żyd i Lejb Kraus²².

Druga grupa żydowskich posiadaczy nieruchomości dysponowała własnością użytkową. Ten typ władania związany jest z występowaniem własności podzielonej, typowej dla miast na terenie I Rzeczypospolitej. Z własnością podzieloną nierozdzielnie związane było prawo powierzchni (*superficies*). Powstawało ono wówczas, gdy na cudzej działce wzniesiono budynek za zgodą właściciela gruntu²³. W takiej sytuacji grunt pozostawał nadal własnością dziedzica miasta, a budynek należał do użytkownika, który mógł czerpać dochody z wystawionych przez siebie budowli w zamian za stały roczny czynsz. Prawo powierzchni nadawano głównie osiedlającym się w miastach Żydom.

Z posiadaniem własności użytkowej łączył się więc obowiązek uiszczania na rzecz głównego właściciela świadczeń materialnych. Tomasz Opas na podstawie wieloletnich badań skonstatował, że podstawowym obowiązkiem mieszczan wobec właściciela miasta było opłacanie czynszu od domów, placów, ogrodów i pól

¹⁹ O. Balzer, *Historia ustroju Austrii w zarysie*, Lwów 1899, s. 390–392; S. Grodziski, op. cit., s. 99–110.

²⁰ CPAHUL, f. 146, op. 18, spr. 3441, k. 1–3, 20–21.

²¹ Ibidem, spr. 3083, k. 38v–39.

²² Ibidem, spr. 3369, k. 14–17.

²³ P. Dąbkowski, *Prawo prywatne polskie*, t. II, Lwów 1911, s. 155.

miejskich. Specjalne opłaty i świadczenia uiszczali również rzemieślnicy (czynsz lub dostarczanie do dworu określonej ilości wyrobów własnych). Niekiedy mieszczenie byli też zobowiązani do oddawania dworowi danin w naturze (na przykład drobiu, jaj, zboża). Do częstych powinności, szczególnie dotkliwych dla mieszczan, zaliczały się posługi, na przykład podwozy czy wożenie listów²⁴.

Użytkową własność nieruchomości posiadali Żydzi mieszkający w większości miast ziemi sanockiej, między innymi w Bukowsku, Dobromilu, Dynowie, Lutowskiach, Lesku, Rymanowie i Tyrawie Wołoskiej²⁵. Jedynym ich obowiązkiem wobec właścicieli miast było opłacanie czynszu, który występował pod kilkoma nazwami, na przykład czynsz od domów, placowe lub „za pozwolone im handle”. Z przydomowych ogródków zazwyczaj nie pobierano żadnych danin²⁶. Czynsz od domów płaćcy także kahały. Na przykład w Tyrawie Wołoskiej dziedzic pobierał czynsz z domu kahalnego zwanego Dawidówką oraz z budynku szpitala dla ubogich²⁷.

Pewną odmianą własności podzielonej było zakupieństwo. Ten sposób władania polegał na tym, że posiadacz nieruchomości za umówioną kwotę nabywał od właściciela prawo nie tylko do jej użytkowania, lecz także do dziedziczenia i swobodnego nią rozporządzania. Zakupieństwo szeroko rozpowszechniło się na wsi małopolskiej²⁸, ale – jak się okazuje – występowało też w miastach. W ziemi sanockiej nieruchomości na prawie zakupnym posiadali wszyscy Żydzi z Nowego Miasta oraz dzierżawcy kilku domostw w Dobromilu, leżących w części miasta należącej do parafii greckokatolickiej²⁹. Formą wynagrodzenia dla właściciela miasta lub jego części był w tym wypadku czynsz od domów.

Trzecia grupa żydowskich posiadaczy w miastach to dzierżawcy wynajmujący domy od dziedzica. W dokumentach źródłowych taki sposób władania odnotowywano najczęściej za pomocą sformułowania: „mieszkają w pańskich domach”. Tak było w Birczy i Nowotańcu, gdzie wszyscy Żydzi dzierżawili domostwa. W Brzozowie natomiast co najmniej jedna rodzina wynajmowała mieszkanie w ratuszu, który należał do przemyskiego biskupstwa łańciewskiego³⁰. Oczywiście, także i w tych przypadkach wszyscy posiadacze nieruchomości płaćcy czynsz od domów.

²⁴ T. Opas, *Własność w miastach Galicji w XIX wieku* [w:] *Galicja i jej dziedzictwo*, t. 2: *Spoleczeństwo i gospodarka*, red. J. Chłopecki, H. Madurowicz-Urbańska, Rzeszów 1995, s. 191–195.

²⁵ CPAHUL, f. 146, op. 18, spr. 3083, k. 1–3; spr. 3170, k. 1–2v; spr. 3183, k. 1–3; spr. 3222, k. 1–3; spr. 3338, k. 1–3; spr. 3369, k. 1–2v; spr. 3430, k. 1–3v.

²⁶ W miastach wschodniej części Galicji na Żydów często nakładano dodatkowe daniny i opłaty, np. stołowe na rzecz proboszcza rzymskokatolickiego czy opłatę dla kosiarzy pracujących przy sianokosach lub żniwach. Więcej na ten temat zob. Ł. Jewuła, *Miejsce Żydów w przestrzeni społecznej miast Galicji na przełomie XVIII i XIX wieku (na przykładzie cyrkulów brzeżańskiego, stanisławowskiego, tarnopolskiego, zaleszczyckiego i zloczowskiego)* [w:] *Miasta i miasteczka wschodniej części Galicji pod koniec XVIII wieku*, t. I: *Władza i społeczeństwo*, red. T. Kargol, B. Petryszak, K. Ślusarek, Kraków–Lwów 2020, s. 150–153.

²⁷ CPAHUL, f. 146, op. 18, spr. 3430, k. 18–18v, 33–34.

²⁸ C. Bobińska, *Polskie zakupieństwo a francuska censive*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica” 1992, t. 46, s. 49–50.

²⁹ CPAHUL, f. 146, op. 18, spr. 3170, k. 1–2v; spr. 3298, k. 1–2v, 18–18v.

³⁰ Ibidem, spr. 3097, k. 23–26v; spr. 3103, k. 1–3; spr. 3291, k. 1–2v.

ZAKOŃCZENIE

Miastami, w których znajdowały się największe skupiska ludności żydowskiej, były Lesko, Dobromil, Dynów i Rymanów. W tych czterech ośrodkach koncentrowało się prawie 2/3 ogółu Żydów zamieszkujących wszystkie miasta ziemi sanockiej. Bardzo wysoki był też odsetek wyznawców religii mojżeszowej w stosunku do ogółu mieszkańców tych miast: w Lesku i Dobromilu wynosił on ponad 50%, w Rymanowie ponad 41%, a w Dynowie ponad 30%. Starozakonni mieli również znaczący udział w ogólnej liczbie mieszkańców Baligródu i Ustrzyk (ponad 30%).

We wszystkich tych miastach Żydzi stanowili odrębną społeczność, zorganizowaną w gminy. Według danych z 1777 roku organizacje kahalne istniały w pięciu miastach z badanego obszaru: Dynowie (okręg kahalny obejmował następujące miasta: Dynów, Dubiecko, Krzywca i Bircza), Lesku (Lesko, Baligród i Ustrzyki), Sanoku (Sanok i Nowotaniec), Dobromilu (Dobromil, Chyrów i Felsztyn) oraz Rymanowie (Rymanów)³¹. W świetle informacji zawartych w opisaniach urbarialnych w niektórych ośrodkach społeczności żydowskie – oprócz synagogi – posiadały także inne budowle. Na przykład w Dynowie wzmiankowano dwa domy kahalne oraz szpital dla ubogich³². W większości miast ludność żydowska, w przeważającej części trudniąca się handlem, zamieszkiwała ściśle centrum miasta. Doskonale obrazuje to przykład Dobromila, gdzie w 1789 roku przy rynku Żydzi posiadali 23 z 40 posesji, a przy głównej ulicy wychodzącej w kierunku Przemyśla (ulica Przemyska) – 13 na 22³³.

Status społeczno-prawny Żydów z miast ziemi sanockiej był taki sam jak w całej Galicji. Cieszyli się oni wolnością osobistą, ale podlegali licznym ograniczeniom, między innymi nie mogli piastować urzędów miejskich. Niezależnie od formy władania nieruchomościami poza nielicznymi wyjątkami zobowiązani byli do opłacania czynszu od posiadanych domostw.

³¹ LNNB, f. 141, op. 1, spr. 2344, k. 1–20v.

³² CPAHUL, f. 146, op. 18, spr. 3183, k. 49–51v.

³³ Ibidem, spr. 3170, k. 9–13.

ANEKS

Wykaz Żydów, właścicieli posesji, w miastach ziemi sanockiej w świetle opisań urbarialnych z 1789 roku

Bircza

Nr domu	Imię	Nazwisko	Stan posiadania	Czynsz od domów	
				złote reńskie	krajcary
Część Salomei Lewickiej					
22	Herszko	Jurdan	dom	18	–
43	Abram	Szwarcfelt	dom	18	–
68	Majer	Puterman	dom	9	–
Część Antoniego Witskego					
25	Jakob	Hakier	dom	6	18
49	Dawid	Major	dom	16	12
57	Boruch	Siser	dom	4	30
65	Moszko	Pasternak	dom	10	48
66	Mechel	Fleyszer	dom	10	48
67	Icko	Pasternak	dom	10	48

Źródło: CPAHUL, f. 146, op. 18, spr. 3097, k. 33–34.

Brzozów

Nr domu	Imię	Nazwisko	Stan posiadania	Czynsz od domów	
				złote reńskie	krajcary
85	Abraham	Firszt*	dom	100	–

Źródło: CPAHUL, f. 146, op. 18, spr. 3103, k. 25–26.

Uwagi: * – czynsz naliczony dla całej gminy żydowskiej.

Bukowsko

Nr domu	Imię	Nazwisko	Stan posiadania	Czynsz od domów	
				złote reńskie	krajcary
69	Moško	Lithmann	dom, ogród	4	30
72	Gerszon	Lithmann	dom, ogród	4	30
65	Aron	Izrael Ksyl	dom	4	30
60	Joseph	Izrael	dom	2	15
59	Joseph	Gerson	dom	2	15
56	Herszko Aron	Lopata	dom	2	15
54	Mortko	Markowicz	dom	4	30
57	Boruch	Hosel	dom	2	15
58	Szmul	Kores	dom*	2	15
62	Nossen	Iser	dom	2	15

Źródło: CPAHUL, f. 146, op. 18, spr. 3083, k. 46–46v.

Uwagi: * – wspólnie z Garenem Lipą.

Dobromil

Ulica	Nr domu	Imię	Nazwisko	Stan posiadania	Czynsz od domów	
					złote reńskie	krajcary
Rynek	bd	Moszko	Abrahamowicz	dom	–	7 ½
Rynek	20	Lejba	Abrahamowicz	dom, ogród	–	11
Ulica	bd	Lejba	Anklowicz	dom	–	10 ½
Rynek	bd	Moszko	Arrendator	dom	–	7 ½
Przemyska	bd	Icko	Bejlin	dom	–	7 ½
W Zatyłkach od północy	bd	Szmul	Berkowicz	dom	–	2 ½
Przemyska	bd	Boruch	Białogrodzki	dom	–	7 ½
W Zatyłkach od północy	bd	Judka	Cyrulik	dom	–	2 ½
Rynek	15	Moszko	Drohobycki	dom, ogród	–	11
Rynek	bd	Recko (syn)	Eliaszow	dom	–	7 ½
Przemyska	bd	Sander	Eliaszow	dom	–	5 ½
Przemyska	bd	Abraham	Hiaszow	dom	–	10
Rynek	141	Lejba	Ichlowicz	dom, ogród	–	7 ½

Rynek	bd	Moszko	Ickowicz	dom	–	7 ½
Przy Skalce	bd	Icyk	Jajna	dom	–	5
Rynek	bd	Hanko	Jakubowicz	dom	–	7 ½
Rynek	bd	Seilig	Jakubowicz	dom	–	7 ½
Rynek	bd	Froim	Lajbowicz	dom	–	7 ½
Rynek	bd	Majer	Lajzarowicz	dom	–	9
Przemyska	bd	Srul	Lajzarowicz	dom	–	3
Przemyska	bd	Chaim	Lajzarowicz	dom	–	5
Rynek	bd	Majer	Laszecki	dom	–	11 ½
Przemyska	bd	Moszko	Luskowicz	dom	–	7 ½
Rynek	bd	Seilig	Manclowicz	dom	–	7 ½
Rynek	bd		Piątkin, wdowa	dom	–	7 ½
W Zatyłkach od północy	bd	Moszko	Piekarz	dom	–	5
Przemyska	bd	Lejba	Pińczowski	dom	–	4
Przemyska	bd	Lejba	Przeworski	dom	–	7 ½
Rynek	bd	Joseph	Rabinowicz	dom	–	11
Rynek	bd	Napthal	Rabinowicz	dom	–	15
Rynek	bd	Lejba	Radyński	dom	–	7 ½
Rynek	bd	Herszko	Schosien	dom	–	7 ½
Rynek	bd	Icko	Styrecki	dom	–	6
Przemyska	bd	Judka	Szajrowicz	dom	–	2 ½
Przemyska	bd	Majer	Szier	dom	–	5 ½
Przemyska	145	Berko	Szmulowicz (Szmul)	dom, ogród	–	2 ½
Rynek	bd	Szmul	Tiutiunik	dom, ogród	–	7 ½
Przemyska	19	Szmul (Saul)	Winnicki	dom	–	7 ½
Szewska	bd	Abraham	Wolff	dom	–	2
Rynek	bd	Szmul	Zamborski	dom	–	12 ½
Rynek	bd	Joseph	Zela	dom	–	7 ½
Przy Skalce	bd	Joel	Zyłownik	dom	–	5
bd	73	Icko	Zynger	ogród	–	bd
bd	100	Josio	Hoyn	ogród	–	bd
bd	101	Lachman	Berkowicz	ogród	–	bd

Źródło: CPAHUL, f. 146, op. 18, spr. 3170, k. 9–13, 17–26.

Dynów

Nr domu	Imię	Nazwisko	Stan posiadania	Czynsz od domów	
				złote reńskie	krajcary
74	Michel	Asime	dom	–	15
8	Lejzor	Bana	dom	–	15
38	Abraam	Banik	dom	1	–
66	Hanko	Begiel	dom	–	15
10	Aron	Bergier	dom	–	15
86	Joiff	Berm	dom	–	15
70		Bina, wdowa	dom	–	15
88		Bina, wdowa	dom	–	15
7	Jakub	Blayczmar	dom	–	15
71	Chaim	Blondyk	dom	–	15
79	Wolf	Cukierman*	dom	–	15
32	Szmul	Cwicy (?)	dom	–	15
6	Boruch	Cwiller	dom	–	15
53	Bimom	Czapnik	dom	–	4
59	Ładio	Dawid	dom	–	7 ½
80	Lejba	Diner	dom	–	22 ½
44	Moško	Geral	dom	–	7 ¼
11	Majer	Gustain	dom	–	15
82	Lewko	Haan	dom	–	15
69	Hanc	Hay	dom	–	15
63	Moško	Horakiewicz	dom	–	7 ½
64		Józefowa wdowa	dom	–	7 ½
121	Muchel	Kasutt	dom	–	7 ¼
77	Hen	Kossa	dom	–	15
72	Icyk	Krajnik	dom	–	7 ½
111	Haink	Kuller	dom	–	7 ½
68	Symcha	Landa	dom	–	15
34	Wolf	Lewe	dom	–	10
117	Muchel	Luberfod	dom	–	7 ½
113	Ieko	Moszkowicz	dom	–	7 ½
71	Chaim	Muchlowicz	dom	–	15
33	Nusym	Oris	dom	–	10
93	Froim	Orzchowski	dom	–	7 ½
58	Moško	Piątek	dom	–	4

75	Szmul	Pińkiw	dom	–	15
31	Abraam	Preyzner	dom	–	15
100	Abraam	Putryk	dom	–	7 ½
123	Nacher	Rus	dom	–	7 ¼
30	Abraam	Rymer	dom	–	15
85	Szlama	Szuff	dom	–	10
76	Elo	Trumfold	dom	–	15
110	Lejba	Tyszkiel	dom	–	7 ½
29	Berko	Wais**	dom	–	15
87	Nachman	Wisner	dom	–	15
28	Izrael	Wolna	dom	–	15
9	Józef	Wolna	dom	–	15
91	Wolf	Wyrk	dom	–	7 ½
67	Samsonowa	Zeygierowa	dom	–	15
84	Icko	Zumer	dom	–	15

Źródło: CPAHUL, f. 146, op. 18, spr. 3183, k. 49–51v.

Uwagi: * – wspólnie z Nestorem Grumem; ** – wspólnie z Mośkiem Łanym.

Lutowiska

Nr domu	Imię	Nazwisko	Stan posiadania	Powierzchnia gruntów		Czynsz od domów		Czynsz dzierżawny	
				morgi	sążnie	złote reńskie	krajcary	złote reńskie	krajcary
44	Lejb	Beniowicz	dom, grunty	2	19	–	–	20	–
37	Moszko	Berko	dom, grunty	–	1173	–	–	17	30
38	Josio	Janczyk	dom, grunty	1	131	–	–	15	–
45	Wolf	Józefowicz	dom, grunty	2	50	–	–	–	–
bd	Szyja	Kielmanowicz	dom	–	–	6	–	–	–
bd	Moszko	Kielmanowicz	dom	–	–	6	–	–	–
bd	Kielman	Sumar	dom	–	–	9	–	–	–

41	Aron	Szmulowicz	dom, grunty	1	1095	–	–	15	–
43	Srul	Szmulowicz	dom, grunty	1	1217	–	–	20	–
39	Berko	Wetliński	dom, grunty	1	316	–	–	15	–

Źródło: CPAHUL, f. 146, op. 18, spr. 3222, k. 11–12, 16–16v.

Nowe Miasto

Nr domu	Imię	Nazwisko	Stan posiadania	Czynsz od domów	
				złote reńskie	krajcary
5	Moszko	Boruchowicz	dom, ogród	2	–
18	Dawid	Herszenko	dom, ogród	2	–
16	Nusym	Ickowicz	dom	3	48
12	Nusym	Ickowicz vel Bilicki	dom, ogród	3	48
17	Moszko	Krukienicki	dom, ogród	3	48
6	Mechel	Naftulewicz	dom, ogród	2	–
13	Chaim	Żelaźnik	dom	3	48

Źródło: CPAHUL, f. 146, op. 18, spr. 3298, k. 18–18v.

Nowotaniec

Nr domu	Imię	Nazwisko	Stan posiadania	Czynsz od domów	
				złote reńskie	krajcary
40		Boruchowa wdowa	dom	2	–
36	Dawid	Kerszka	dom	2	30
39	Herszko	Krawiec	dom	2	30
37	Józef	Szlama	dom	1	30
38	Szajer	Tokarz	dom	1	30
44	Herszko	Węgrzyn	dom	1	30

Źródło: CPAHUL, f. 146, op. 18, spr. 3291, k. 20–20v.

Rymanów

Nr domu	Imię	Nazwisko	Stan posiadania	Czynsz od domów	
				złote reńskie	krajcary
39		Berkowicz	dom, ogród	2	30
36	Lewko	Cyrułik	dom, ogród	2	30
43	Mojsze	Daycz	dom	1	15
bd	Lejb	Dobromiles	dom	–	30
66	Rurka	Doles	dom	–	30
55	Berko	Dorf	dom	2	30
51	Moszeko	Eliasch	dom	2	30
bd	Chaim	Erzyel	dom	–	30
72	Chaim	Grajcar	dom	–	45
79	Gicel	Grajcer	dom	–	45
41	Erszko	Habramowicz	dom	2	30
bd	Dawid	Haymel	dom	–	30
49	Lejbel	Hengenwel	dom	2	30
73	Szul	Herszkowicz	dom, ogród	2	30
bd	Icyk	Homyckier	dom	–	15
126	Józef	Wolf	dom	–	45
bd	Szyja	Kaim	dom	–	30
80	Kazek	Nachman	dom	–	30
77	Józef	Klein	dom	2	30
125	Szmlul	Krajmisz	dom	–	15
52	Lejbel	Krausz	dom, ogród	2	30
54		Krawski Żyd	dom	2	30
123	Mortko	Kucef	dom	–	15
127	Mojżesz	Lajbel	dom	–	30
32	Wolf	Lejbel	dom	1	–
80	Zysman	Lejbowicz	dom, ogród	–	30
37	Moszeko	Lejzerowicz	dom, ogród	2	30
120	Berko	Lejzerowicz	dom	–	15
124	Lejbel	Majer	dom	–	30
48	Moszeko	Man	dom	2	30
185	Izrael	Melech	dom	2	30
bd	Icek	Michel	dom	–	30
bd	Froim	Mortko	dom	–	15
bd		Mosio	dom	–	30

bd	Herszko	Moszko	dom	–	30
65	Herszko	Nota	dom	–	30
34	Chaim	Obasiewicz	dom, ogród	–	45
66	Marko	Obrażnik	dom	–	15
75	Samuel	Ofias	dom	2	30
bd	Hejzyk	Pinkier	dom	–	45
bd	Wolf	Przemysler	dom	–	15
133	Lajbel	Rajchel	dom	–	30
bd	Mortko	Sanier	dom	1	30
74	Jakob	Szef	dom	2	30
42	Bujna	Szeme	dom	2	30
bd	Bert	Szmajer	dom	–	30
50	Izak	Szmelerz	dom	2	30
73	Lejbel	Szmyler	dom	–	45
bd	Naftula	Sznajder	dom	–	30
bd	Jankiel	Sznajder	dom	–	30
81	Lejb	Szonder	dom	–	30
bd	Hart	Ulzer	dom	–	45
76	Mortko	Urym	dom	2	30
bd	Chada	Wityb	dom	–	30
119	Majes	Zap	dom	–	15
81 ½	Lejb	Żyd	dom, ogród	–	30

Źródło: CPAHUL, f. 146, op. 18, spr. 3369, k. 16–17.

Tyrawa Wołoska

Nr domu	Imię	Nazwisko	Stan posiadania	Powierzchnia gruntów		Czynsz od domów	
				morgi	sążnie	złote reńskie	krajcary
bd	Erszko	Aronow	dom	–	–	–	30
10	Lejba	Cywin (Żyd)	dom, ogród	–	16 ½	1	15
bd	Szmul	Dynowski	dom	–	–	1	15
bd	Erszko i Enoch	Józefowicz	dom	–	–	1	–

114	Jankiel (Jancz)	Kiwowicz (Kiwa)	dom, ogród	–	20	1	30
15	Lejba	Kotlarz	dom, ogród	–	477	1	45
17	Choron	Majorow	dom	–	–	1	–
17	Mosio (Moszko)	Majorow (Majorowicz)	dom	–	152	1	30
113		Ropińska Żydówka	dom, ogród	–	12	1	30
115	Mortko (Moszko)	Rzeźnik	dom, ogród	–	36	1	30
bd	Abraham	Warszawski	dom	–	–	1	30
bd	Fowel	Żyd	dom	–	–	1	30

Źródło: CPAHUL, f. 146, op. 18, spr. 3430, k. 18–18v, 33–34.

Ustrzyki

Nr domu	Imię	Nazwisko	Stan posiadania	Powierzchnia gruntów		Czynsz od domów	
				morgi	sążnie	złote reńskie	krajcary
10	Mancek	Beri	dom, ogród	–	252	–	–
11	Moszko	Beri	dom, ogród	–	171	–	–
12	Marko	Dobromiler	dom, ogród	–	321	–	–
9	Moszko	Jasiner	dom, ogród	–	369	–	–
8	Abraam	Sonas	dom, ogród	–	463	–	–
13	Zelik	Ustriker	dom, ogród	–	226	–	–
14	Zelik	Ustriker	dom, ogród	–	208	–	–
7	Józef	Wolf	dom, ogród	–	61	–	–

Źródło: CPAHUL, f. 146, op. 18, spr. 3441, k. 20–21.

BIBLIOGRAFIA

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Narodowe w Krakowie

Teki Antoniego Schneidra, sygn. 1839

Центральний державний історичний архів України, м. Львів [Centralne Państwowe Archiwum Historyczne, m. Lwów (CPAHUL)]

Fond 146, Namiestnictwo Galicyjskie, op. 18, spr. 3083, 3097, 3101, 3170, 3171, 3183, 3190, 3222, 3291, 3298, 3338, 3369, 3430, 3441, 3470

Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника [Lwowska Narodowa Biblioteka im. W. Stefanyka (LNNB)]

Fond 59, Teki Kozłowskiego, 233/67

Fond 141, Rękopisy Aleksandra Czołowskiego, op. 1, spr. 2344, 2351

Źródła drukowane

Carte nouvelle des Royaumes de Galicie et de Lodomerie avec le district de Bukowine, a Augsbourg chez Tobie Conrad Lotter [ok. 1780].

Carte nouvelle des Royaumes de Galicie et de Lodomerie avec le district de Bukowine, a Augsbourg chez Tobie Conrad Lotter [ok. 1782].

Continuatio edictorum, mandatorum et universalium in regnis Galicie et Lodomerie a die 1 Januarii ad ultimum Decembris Anno 1783, Leopoli [1873].

Koenigreich Galizien und Lodomerien hrsg. im Jahre 1790 von [Joseph] Liesganig. Nach den vorzüglichsten neuern Hilfsquellen vermehrt und verbessert von dem k.k. oest. Generalquartiermeisterstabe im Jahre 1824.

Konskrypcyjny spis ludności Galicji z 1773 roku, wyd. i wstęp K. Ślusarek, „Studia Historyczne”, R. XLVII, 2004, z. 3–4 (187–188), s. 385–388.

Opracowania

Balzer O., *Historia ustroju Austrii w zarysie*, Lwów 1899.

Bobińska C., *Polskie zakupieństwo a francuska censure*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Historica” 1992, t. 46, s. 49–56.

Dąbkowski P., *Prawo prywatne polskie*, t. II, Lwów 1911.

Goldberg J., *Spoleczność żydowska w szlacheckim miasteczku*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” 1966, nr 59, s. 3–28.

Goldberg J., *Żydzi w społeczeństwie, gospodarce i kulturze Rzeczypospolitej szlacheckiej*, Kraków 2012.

Grodziski S., *Historia ustroju społeczno-politycznego Galicji 1772–1848*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1971.

- Jewuła Ł., *Miejsce Żydów w przestrzeni społecznej miast Galicji na przełomie XVIII i XIX wieku (na przykładzie cyrkulów brzeżańskiego, stanisławowskiego, tarnopolskiego, zaleszczyckiego i zloczowskiego)* [w:] *Miasta i miasteczka wschodniej części Galicji pod koniec XVIII wieku*, t. I: *Władza i społeczeństwo*, red. T. Kargol, B. Petryszak, K. Ślusarek, Kraków–Lwów 2020, s. 119–160.
- Kaźmierczyk A., *Żydzi w dobrach prywatnych w świetle sądowniczej i administracyjnej praktyki dóbr magnackich w wiekach XVI–XVIII*, Kraków 2002.
- Kaźmierczyk A., *Żydzi w miastach prywatnych. Wybrane aspekty*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 2016, t. XXVII (specjalny), s. 357–378.
- Motylewicz J., *Miasta ziemi przemyskiej i sanockiej w drugiej połowie XVII i XVIII wieku*, Przemyśl–Rzeszów 1993.
- Motylewicz J., *Żydzi w miastach ziemi przemyskiej i sanockiej w drugiej połowie XVII i w XVIII wieku* [w:] *Żydzi w Małopolsce*, red. F. Kiryk, Przemyśl 1991.
- Opas T., *Sanok w okresie przedautonomicznym* [w:] *Sanok. Dzieje miasta*, red. F. Kiryk, Kraków 1995, s. 285–346.
- Opas T., *Własność w miastach Galicji w XIX wieku* [w:] *Galicja i jej dziedzictwo*, t. 2: *Społeczeństwo i gospodarka*, red. J. Chłopecki, H. Madurowicz-Urbańska, Rzeszów 1995, s. 183–200.
- Rosman M., *Żydzi pańscy. Stosunki magnacko-żydowskie w Rzeczypospolitej XVIII wieku*, Warszawa 2005.
- Ślusarek K., *Drobna szlachta w Galicji 1772–1848*, wyd. 2 (zmienione), Jędrzejów–Kraków 2011.
- Ślusarek K., *Materiały podatkowe jako źródło do dziejów miast galicyjskich w czasach józefińskich* [w:] *Galicyjskie miasta i miasteczka w epoce zmian społeczno-politycznych w Europie Środkowo-Wschodniej w XVIII–XIX wieku*, red. T. Kargol, B. Petryszak, K. Ślusarek, Kraków–Lwów 2018, s. 269–287.